

Branko KLUN, *Das Gute vor dem Sein. Lévinas versus Heidegger*, Frankfurt am Main 2000., Verlag Peter Lang, str. 375.

Doktorska disertacija Branka Kluna »Das Gute vor dem Sein. Lévinas versus Heidegger« obranjena je na Bečkom sveučilištu 1999. godine. Ona je objavljena u izdavačkoj kući »Peter Lang Verlag« 2000. godine u: »Reihe der Österreichischen Gesellschaft für Phänomenologie, Bd. 6.«. Disertacija je podijeljena u tri poglavlja: 1. poglavlje raspravlja o »Bitku« (str. 23-109), drugo poglavlje raspravlja o »Vremenu« (str. 111-216) i treće poglavlje raspravlja o »Dobru« (str. 217-352). Osim navedenih poglavlja disertacija sadrži »Uvod« i »Zaključak«.

Kao što je iz samog naslova disertacije vidljivo, B. Klun ulazi u jednu »sistematsku« raspravu s E. Lévinasom i M. Heideggerom. »Sistematsku« kažem upravo zbog toga, jer autor disertacije ništa ne prepušta slučaju, već pozorno prati i razmatra razvojni i misaoni put Heideggera i Lévinasa koji su zasigurno obilježili suvremenu filozofsku misao 20. stoljeća. Međutim, B. Klun ne ostaje samo na tomu da čitatelja uvede u razvojni i misaoni put Heideggera i Lévinasa, nego ih nastoji također dovesti u međusobni »dijalog«, pri čemu nije zapostavljena niti izostaje autorova kritička misao koja nastoji razmotriti i vrednovati Lévinasove i Heideggerove prinose na području suvremene filozofije.

Osobito zanimljivim se čini to da autor disertacije Heideggerovim kategorijama »bitka« i »vremena« pridodaje i kategoriju »dobra«, te se na taj način zapravo nastoji uspostaviti jedna »trijada« u kojoj prije svega dolazi do izražaja činjenica da se i »bitak« i naposljetku »dobro« vremene u »vremenu«. Uvođenjem etičke kategorije »dobra« B. Klun naznačuje svoju temelj-

nu unutarnju strukturu istraživanja, u kojoj se pokazuje da zapravo Heideggerova filozofija ovdje prije svega služi kao polazište i podloga na kojoj Lévinas nastoji izgraditi svoju etičku poziciju.

Treba kazati da E. Lévinas uz J. F. Lyotarda i J. Derrida pripada upravo u onu grupu francuskih filozofa koji su nakon objavljivanja svojih djela doživjeli značajnu recepciju izvan granica Francuske. Uz bogatu recepciju koju barem u zadnje vrijeme bilježi Lévinasova filozofija, treba također kazati da su primjerice gotovo sva Lévinasova djela prevedena na njemački jezik. Upravo ovo prevođenje Lévinasa na njemački jezik bio je ujedno i povod da se Lévinasova filozofija s velikim interesom počela istraživati osobito u Njemačkoj. Kao posebice vrijedne studije o Lévinasovoj filozofiji ovdje nabrajam samo neke: S. Strasser, *Jenseits von Sein und Zeit. Eine Einführung in Emmanuel Lévinas' Philosophie*, 1978; T. Wiemer, *Die Passion des Sagens. Zur Deutung der Sprache bei Emmanuel Lévinas und ihre Realisierung im philosophischen Diskurs*, 1988; R. Funk, *Sprache und Transzendenz im Denken von Emmanuel Lévinas. Zur Frage einer neuen philosophischen Rede von Gott*, 1989; i naposljetku disertaciju B. Kluna, *Das Gute vor dem Sein. Lévinas versus Heidegger*, 2000., koju upravo ovdje predstavljamo. Međutim, u ovom kontekstu treba također spomenuti da je Lévinasovo glavno djelo *Totalitet i beskonačno. Ogljed o izvanjskosti*, u prijevodu N. Smailagića objavljeno u Sarajevu 1976. godine. Objavljivanje ovoga Lévinasova djela na ovim našim prostorima trebao bi također biti dobar povod da se Lévinasova misao počinje intenzivnije istraživati i u nas.

Opće je prihvaćeno mišljenje da je za oblikovanje Lévinasove filozofske pozicije od presudne važnosti bila židovska tradicija, potom Husserlova i Heideggerova feno-

menologija i ne naposljetku bolno i tragično iskustvo Auschwitza. Na tragu ove pozadine Lévinas je nastojao izgraditi svoju filozofsku poziciju koja kulminira u radikalnom »obratu«, koji daje primat »etici« pred »ontologijom«. Cjelokupna filozofska misao E. Lévinasa može se prema riječima B. Kluna svesti na postavku koja glasi: »Dobro prije bitka« (str. 13). Očito da je u ovoj postavci sadržan jedan cjelokupni program Lévinasova razumijevanja filozofije koja u izvjesnom smislu čini »odmak« od »bitka« i svu pozornost usmjeruje na »dobro«, ili drukčije rečeno: za Lévinasa središnja filozofska disciplina više nije klasična ontologija ili Heideggerova fundamentalna ontologija, nego upravo etika koja u središte svojih razmatranja postavlja »Drugog« u njegovoj »drugosti«.

Budući da Lévinasovu etiku u njezinim temeljnim naznakama karakterizira postavljanje Drugoga u samo središte filozofskog interesa, može se kazati da u Lévinasovoj etici »Drugi« postaje polazište, kriterij i svrha čovjekova djelovanja. Nadalje, »Drugi« u Lévinasovoj etici nije nikakva apstraktna kategorija, nego je on upravo onaj konkretni čovjek koji postaje moj »bližnji«, koga susrećem kao sugovornika i kome se radujem u njegovoj »drugosti«. Upravo po tome što Lévinasova etika prepoznaje »Drugoga« kao »bližnjega«, moglo bi se kazati da njegova etika dolazi u neposrednu blizinu židovsko-kršćanske tradicije. Budući da Lévinasova etika uvažava »Drugoga« kao sugovornika, ona je bliska čovjeku i njegovu »životnom svijetu« (E. Husserl), njegovim pitanjima i odgovorima. Za Lévinasa »Drugi« je lice, blizina, dijakonija i naposljetku odgovornost. Međutim, odgovornost za »Drugog« postaje u Lévinasovom etičkom nacrtu ne samo glavna nit vodilja, nego naprotiv ona postaje jedno izvorno etičko načelo i kriterij na temelju

kojeg se tek može govoriti o »etičnosti« ili o »etičkom« djelovanju.

Međutim, čovjek se u svojem životu ne susreće samo sa lijepim i dobrim, nego njegovu egzistenciju također prati »tama« i »besanica«. U toj svezi Klun doslovce kaže: »Tamu također karakterizira *Il y a*, kroz odsutnost svjetla.« (str. 75.) Naime, Lévinas zamjećuje da je fenomen »besanice« vrlo blizak Heideggerovu »es gibt«. U sučeljavanju s Heideggerom, Lévinas se kritički postavlja prema Heideggerovu »es gibt«, jer smatra da upravo ovaj fenomen »es gibt« predstavlja jedan »neosoban bitak«. Budući da »es gibt« za Lévinasa postaje »isključivi treći«, on nikada ne može postati »zгода bitka«. Prema Lévinasu, Heideggerov »es gibt« zapravo ispunjava »prazni prostor« u kojem je prisutna i koji dopušta »negaciju bitka«. Na tragu ove »negacije bitka«, Lévinas se opredjeljuje za jedan etički program koji možemo označiti kao program »onkraj bitka«. Upravo ovaj Lévinasov program kao program »onkraj bitka« dopušta jedno novo razumijevanje »Drugog« i »drugacijeg«. Taj program nadilazi Heideggerov neosobni »es gibt« i transformira se u jedan program u kojem »Drugi« postaje »osoba« za koju sam u »etičkom« smislu dužan preuzeti odgovornost.

Povrh toga, Lévinas se sve više distancira od Heideggerove fundamentalne ontologije, jer smatra da je njegova »fundamentalna ontologija« jedna ontologija neutralnoga koja teško može premostiti put do onoga što je »osobno«. Zbog toga se čini razumljivim, zašto Lévinas toliko inzistira na primatu etike pred ontologijom. Prema Lévinasu, jedna tako postavljena ontologija jednostavno nije u stanju premostiti put od »neosobnog« bitka prema »osobnom« bitku. Budući da »neosobni« bitak također teško može postati »zгода« ili »događaj«, Lévinas uviđa svu značajnost »osobnosti«

bitka koji u zadanom prostoru i vremenu uvijek može stajati u jednom odnosu prema »Drugom« i »drugačijem«. Prema Lévinasovu sudu, upravo u toj »odnošajnosti« prema »Drugom« isključuje se svaka neutralnost i anonimnost Heideggerova »es gibt«.

Ako je već Husserl svojodobno govorio o jednoj »odgovornosti za istinu«, a Heidegger o »pitanju smisla bitaka«, onda se s pravom može kazati da Levinasov etički nacrt u središte svojih razmatranja postavlja »načelo odgovornosti« za Drugoga. Prema Lévinasu, »načelo odgovornosti« za »Drugoga« pripada samoj čovjekovoj biti. To drugim riječima znači da samo na temelju »načela odgovornosti«, čovjek može rasti, razvijati se i konačno pronaći smisleni priključak na »Drugoga«. Po Lévinasovu »načelu odgovornosti«, čovjek ne postaje odgovoran samo za sebe, nego naprotiv on preuzima brigu za Drugoga, koji ga upravo svojim »licem« i »blizinom« može obradovati i usrećiti.

U razmatranju Lévinasova sučeljanja s Heideggerom autor disertacije B. Klun zaključuje: »Lévinasova etika je – paradoksalno – jedna autonomna etika. [...] Ali s druge strane ova je autonomija od uvijek heteronomna – kao pasivnost koja mi ne dopušta da dobro pripišem samom sebi.« (str. 348). Očito da prosuđivanje i vrednovanje moje »etičnosti« ne pripada »meni« i »mojoj« subjektivnosti, nego je ono u prvom redu povjereno »Drugom«, mojem »sugovorniku« i »bližnjem«.

Budući da sam i sam barem djelomično upoznat s Lévinasovom filozofijom, mogu kazati da me je ova disertacija B. Kluna ugodno obradovala, ne samo u pogledu kompetentnosti pristupa i uvažavanja relevantne literature, nego i u pogledu Klunove vlastite kritičke prosudbe i načina rješavanja pojedinih problemskih pitanja koja su došla do izražaja u plodnoj disku-

siji između Lévinasa i Heideggera. Upravo zbog toga mogu ovu vrijednu disertaciju B. Kluna preporučiti ne samo filozofima i teolozima, nego i svima onima kojima je stalo do »etičnosti« i uvažavanja »Drugog« kao »bližnjeg«. Prema mojem sudu, ova disertacija u najmanju ruku ispunjava dva temeljna uvjeta: s jedne strane ona postaje dobra podloga za plodan dijalog između filozofije, teologije i filozofije kulture, i s druge strane ona postaje dobra podloga za sve one koji se sistematski žele baviti Lévinasovom filozofijom.

Josip Oslić

Stjepan SIROVEC, *Hrvati i Germanicum*. U povodu 450. obljetnice papinskog zavoda Germanicum et Hungaricum u Rimu: 1552.-2002., Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove – Zagreb, Zagreb 2004., 230 stranica.

Djelo su na samom početku 2004. godine objavili Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu i Hrvatski povijesni institut u Beču i uvrstili u svoj niz Biblioteka: Vrela i prinosi za povijest Družbe Isusove u hrvatskom narodu kao Knjigu 6. u uredništvu prof. dr. Vladimira Horvata. Knjigu su recenzirali dr. Josip Ćurić – umirovljeni redoviti profesor filozofije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i izvanredni profesor filozofije na istom fakultetu – dr. Josip Oslić. Tekst i slike na hrvatskom jeziku obuhvaćaju str. 1-160, a na njemačkom str. 161-226.

Knjiga uz tekst sadrži pravo bogatstvo: prvo je tu preklopni ilustrirani oviatak knjige u tvrdom uvezu – gdje se s prve unutarnje stranice nalazi kratak autorov ži-